

Bài 20. HOẠT ĐỘNG KINH TẾ CỦA CON NGƯỜI Ở HOANG MẠC

I – MỤC TIÊU BÀI HỌC

1. Về kiến thức

HS cần :

– Hiểu biết các hoạt động kinh tế cổ truyền và hiện đại của con người trong các hoang mạc, qua đó làm nổi bật khả năng thích ứng của con người đối với môi trường.

– Biết được nguyên nhân hoang mạc hoá đang mở rộng trên thế giới và những biện pháp cải tạo hoang mạc hiện nay để ứng dụng vào cuộc sống, vào cải tạo môi trường sống.

2. Về kĩ năng

HS rèn luyện kĩ năng phân tích ảnh địa lí và tư duy tổng hợp địa lí.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. GV nên sử dụng các ảnh có trong bài, kết hợp với mô tả để giúp cho HS có thể hình dung được hoạt động cụ thể của con người trên hoang mạc. Thiếu sự mô tả của GV, HS sẽ khó có được biểu tượng hoàn chỉnh. Các ảnh trong bài cũng phải được GV giới thiệu rõ nội dung trước khi cho HS phân tích.

2. Bài này đề cập đến vấn đề hoang mạc hoá. Để cho HS hiểu được, GV nên cho HS biết ngắn gọn về khái niệm *hoang mạc hoá* (hay *sa mạc hoá*) đang được sử dụng.

3. Trọng tâm bài học : Mục 1. Câu hỏi trọng điểm : Câu 2.

III – CÁC PHƯƠNG TIỆN DẠY HỌC CẦN THIẾT

– Ảnh về các hoạt động kinh tế cổ truyền và kinh tế hiện đại trên các hoang mạc.

– Ảnh về các thành phố hiện đại trong hoang mạc ở các nước A-rập hay ở Bắc Mỹ.

– Ảnh về cách phòng chống hoang mạc hoá trên thế giới.

IV – GỢI Ý TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC BÀI MỚI

1. Lời giới thiệu

Bài này đặt vấn đề cho HS suy nghĩ : Vì sao con người vẫn có thể sống từ hàng ngàn năm nay ở một môi trường toàn cát, sỏi đá, mênh mông và khô hạn như hoang mạc ? Con người khai thác và chinh phục hoang mạc bằng cách nào ?

2. Gợi ý dạy mục 1

Bước 1 : GV cho HS quan sát 2 ảnh 20.1, 20.2 và cho biết đây là một vài hoạt động kinh tế cổ truyền trên hoang mạc.

Khi HS đã xác định được 2 hoạt động : trồng trọt trong các ốc đảo và chuyên chở hàng hoá qua hoang mạc, GV giải thích thuật ngữ "ốc đảo" và đặt câu hỏi : Tại sao lại trồng trọt được trong các ốc đảo ? Từ câu trả lời của HS, GV nhấn mạnh đến tính chất khô hạn của khí hậu nên chỉ có thể trồng trọt được ở các ốc đảo và mô tả về cách thức trồng trọt, cách lấy nước trong các ốc đảo, về các cây trồng, vật nuôi trong các ốc đảo (châu Phi).

Sau đó, GV cho HS biết chăn nuôi du mục là hoạt động kinh tế cổ truyền ở hầu hết các hoang mạc trên thế giới. Các con vật nuôi phổ biến là : dê, cừu, lạc đà, lừa, ngựa... vừa thích nghi với khí hậu khô hạn, vừa cho thịt, cho sữa, cho da... rất cần cho cuộc sống của người dân trong hoang mạc.

Cuối cùng, GV yêu cầu HS giải thích :

- Tại sao lại phải chăn nuôi du mục ?
- Một số dân tộc chở hàng hoá buôn bán xuyên qua hoang mạc bằng phương tiện gì ?

Từ câu trả lời, GV tổng kết các hoạt động kinh tế cổ truyền trong hoang mạc và nhấn mạnh đến vai trò của chăn nuôi du mục.

Bước 2 : Trước khi vào nội dung 2 của mục 1, GV nêu nội dung của các ảnh 20.3 và 20.4. Ảnh 20.3 là cảnh trồng trọt ở những nơi có dàn tưới nước tự động xoay tròn của Li-bi. Cây cối chỉ mọc ở những nơi có nước tưới, hình thành nên những vòng tròn xanh, bên ngoài vòng tròn là hoang mạc. Để có được nước tưới như vậy, phải khoan đến các vỉa nước ngầm rất sâu nên rất tốn kém. Ảnh 20.4 là các dàn khoan dầu mỏ với các cột khói của khí đồng hành đang bốc cháy. Các giếng dầu này thường nằm rất sâu. Các nguồn lợi từ dầu mỏ, khí đốt... đã giúp cho con người có đủ khả năng trả chi phí rất đắt cho việc khoan sâu. Sau khi cung cấp nội dung 2 ảnh, GV yêu cầu

HS trả lời câu hỏi trong SGK (với kĩ thuật khoan sâu, người ta có thể khoan đến các túi nước ngầm hay các túi dầu nằm sâu bên dưới các hoang mạc).

GV cần trình bày việc cải tạo các hoang mạc bằng các giếng khoan sâu trên bán đảo A-rập, ở Tây Nam Hoa Kỳ, ở Bắc Phi... một cách cụ thể để HS hình dung được các đô thị hiện đại đã mọc lên giữa hoang mạc như thế nào. Cuối cùng, khi tổng kết các hoạt động kinh tế hiện đại, GV bổ sung thêm một ngành kinh tế mới : đó là tổ chức các chuyến du lịch qua hoang mạc được nhiều người ưa thích.

3. Gợi ý dạy mục 2

Bước 1 : GV hướng dẫn HS khai thác ảnh 20.5. Đây là ảnh chụp các khu dân cư ven Xa-ha-ra. Ảnh cho thấy các khu dân cư đông như vậy mà cây xanh ít, chỉ riêng việc giải quyết thức ăn cho chăn nuôi và củi đun nấu đã thúc đẩy người dân chặt hạ cây xanh. Ảnh cũng cho thấy cát đã lấn dần vào một vài khu dân cư. Từ ảnh này, GV dẫn dắt HS rút ra 2 nguyên nhân hoang mạc hoá hiện nay : do cát lấn (thiên nhiên) và do con người khai thác cây xanh quá mức.

Từ việc tìm ra 2 nguyên nhân hoang mạc hoá qua ảnh, GV yêu cầu HS suy nghĩ và cho biết : với 2 nguyên nhân này thì nơi nào thường bị hoang mạc hoá trước nhất (ria hoang mạc dễ bị cát lấn, có ít cây do dễ bị chặt phá hoặc gia súc ăn trụi).

Cuối cùng, GV tổng hợp và hệ thống hoá lại các nguyên nhân gây ra hoang mạc hoá : những nơi dễ bị hoang mạc hoá (ria hoang mạc, những nơi có mùa khô kéo dài mà đất bị khai thác cạn kiệt, không được chăm sóc) và diện tích đất đai bị hoang mạc hoá hằng năm trên Trái Đất ngày càng mở rộng.

Bước 2 : GV phân tích nội dung 2 ảnh 20.6 và 20.3 trước khi cho HS trả lời câu hỏi trong SGK. Ảnh 20.3 là cảnh cải tạo hoang mạc ở Li-bi.

Ảnh 20.6 là cảnh một khu rừng chống cát bay từ hoang mạc Gô-bi lấn vào vùng tây bắc của Trung Quốc. Ảnh cho thấy có khu rừng lá kim ở phía xa, rừng lá rộng chen lẫn những đồng cỏ đang chặn thả ngựa ở cận cảnh.

Yêu cầu HS qua 2 ảnh này nêu được 2 cách cải tạo hoang mạc : đưa nước vào hoang mạc bằng giếng khoan hay bằng kênh đào và trồng cây gây rừng chống cát bay, cải tạo khí hậu.

V – GỢI Ý TRẢ LỜI CÂU HỎI VÀ BÀI TẬP CUỐI BÀI

Câu hỏi 1 nhằm kiểm tra kiến thức mới học và khả năng tư duy tổng hợp của HS. HS phải biết trình bày tổng hợp theo 2 nhóm : các hoạt động kinh tế cổ truyền và các hoạt động kinh tế hiện đại.

– Hoạt động kinh tế cổ truyền dựa vào sự thích nghi của con người với môi trường hoang mạc khắc nghiệt : chăn nuôi du mục là hoạt động kinh tế quan trọng nhất, trong khi trồng trọt chỉ có trong các ốc đảo, chuyên chở hàng chỉ có ở vài dân tộc.

– Hoạt động kinh tế hiện đại dựa vào cải tạo hoang mạc như đưa nước đến bằng kênh đào hay giếng khoan sâu... để trồng trọt, chăn nuôi, xây dựng các đô thị mới hoặc khai thác tài nguyên thiên nhiên (dầu mỏ, khí đốt, Urani, các quặng kim loại quý hiếm...), hoặc khai thác đặc điểm môi trường hoang mạc để phát triển du lịch...

Câu hỏi 2, HS phải tổng hợp được 2 biện pháp cơ bản để cải tạo hoang mạc :

– Đưa nước vào hoang mạc bằng giếng nước cổ truyền, bằng giếng khoan sâu hay bằng kênh mương dẫn nước để khai thác hoang mạc.

– Trồng cây gây rừng để vừa chống cát bay, vừa cải tạo khí hậu hoang mạc và hạn chế quá trình hoang mạc hoá.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- *Địa lí trong trường học (tập I)* – Nguyễn Hữu Danh (Chủ biên) – NXB Giáo dục, 1999 (trang 109 – 112).